

Невербальні засоби спілкування у персонажному мовленні: гендерний аспект

I.V. Романюк

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Ізмаїл, Україна

Paper received 06.10.15; Accepted for publication 16.10.15.

У статті досліджуються невербальні засоби комунікації з точки зору їх гендерного аспекту на матеріалі діалогічних текстів І. С. Нечуя-Левицького. Гендерний статус учасників комунікативного процесу впливає не лише на стратегію і тактику мовленнєвого спілкування, але й на його тональність, стиль, характер.

Ключові слова: комунікація, невербальні засоби комунікації, гендер, жести, міміка, погляд.

Спілкування є складним і необхідним процесом інтегративної комунікації, яке пояснюється прагненням мовців отримати або передати нові знання, уміння, навички і почуття. Але комунікація розглядається не тільки як процес передачі інформації, але і безпосередня емоційна взаємодія між мовцями.

На сьогодні у мовознавстві спостерігається інтерес лінгвістів щодо проблеми взаємодії мовців у процесі комунікації. Комунікативний процес здійснюється за допомогою вербальних і невербальних складників мови. Тривалий час невербальні засоби мовної комунікації розглядалися лише з біологічного та психологічного погляду. Дослідження особливостей використання невербальних засобів знайшли відображення у працях І.В. Колшанського, Г.В. Верещагіна, Л.Л. Славової та ін.

Ф.С. Бацевич зазначає, що «невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень» [1, с. 59].

Н. Якименко стверджує, що уміння читати несловесну мову – важлива умова взаєморозуміння [5, с. 42-44]. Це свідчить про важливість невербальних засобів комунікації у процесі діалогічного мовлення, оскільки вони допомагають точніше передати думку мовця, виразити його стан, почуття, емоції та передати інформацію без використання вербальних складників.

Невербальні засоби комунікації є основною складовою частиною персонажного мовлення. У спілкуванні персонажів вони відіграють вагомий роль, як доповнюючі, так і замінюючі певною мірою вербальні засоби.

Усі невербальні складники комунікації є достатньо інформативними і надають мовцям індивідуальних і соціальних характеристик. Г.М. Сагач стверджує: «Дійсно, ми сприймаємо людину, живу й динамічну, у великій сукупності вербальних і невербальних характеристик» [3, с. 192].

Використання невербальних засобів також залежать від гендерного статусу мовців, оскільки це впливає не лише на стратегію і тактику процесу спілкування, а також і на його тональність, характер, що спрямований на досягнення відповідної комунікативної мети.

Мета статті полягає у дослідженні гендерного аспекту невербальних засобів комунікації в оповідних текстах І.С. Нечуя-Левицького.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) узагальнити погляди лінгвістів на проблему невербальних засобів комунікації; 2) проаналізувати вживання невербальних складників мови з

урахуванням їх гендерного аспекту на матеріалі творів І.С. Нечуя-Левицького; 3) окреслити межі подальшого дослідження.

Гендерний аналіз був започаткований у 70-х роках ХХ століття у британській (М. Адлер, Р. Макаулей, С. Ромейн) та американській (Д. Камерон, Р. Лакофф) лінгвістиці. Протягом останнього десятиріччя гендерна проблема активно досліджується у вітчизняному (О.Л. Безсонова, О.М. Холод та ін.) і в російському (О.І. Горошко, А.В. Кириліна та ін.) мовознавстві. Проте досліджувана проблема в сучасній лінгвістичній парадигмі не вичерпана. Більшість мовознавців вивчають певні аспекти гендерних особливостей: переважно фонетичні (В. Лабов, Р. Шай) та граматичні (В. Вольфрам, Дж. Холмс), а також відмінності в реальному спілкуванні (Д. Камерон, П. Ніколс) [4, с. 223]

Гендерні аспекти невербального спілкування стали об'єктом лінгвістичних досліджень деяких сучасних вчених, таких як О.Л. Каменська, Г.Ю. Крейдлін, А. Піз та ін.

Термін «гендер» використовується з метою описування соціальних, культурних, психологічних аспектів «жіночого» відповідно до «чоловічого» [4, с. 224]. Відомим є той факт, що невербальна поведінка жінки і чоловіка не схожа одна на одну.

Незважаючи на численні праці лінгвістів, у яких досліджуються гендерні особливості процесу комунікації, ця проблема на сьогодні не знайшла свого остаточного розв'язання. Тому в нашій роботі ми акцентуємо увагу саме на гендерно маркованому використанні невербальних засобів у персонажному мовленні в оповідних текстах І.С. Нечуя-Левицького. Цим і пояснюється **актуальність** нашого дослідження.

У діалогічному мовленні чоловіків наявні **агресивні жести**, які вони використовують у мовленні під час роздратування, ненависті тощо, наприклад:

«Клим прискочив до Лукіни і пхнув її» [2, с. 93];

«Трясе він матір та кричить, як навіжений» [2, с. 249]; *«Вилявши матір донесхочу, Петро кинув її на лаву та й пішов з хати»* [2, с. 249];

«Ви й так гарні. Дайте сюди, я вам поможу, – сказав Ломачевський, вирвавши з Олесиних рук роботу й кинувши її в бур'ян» [2, с. 179].

Лише у стані афекту, роздратування мовець використовує агресивні жести, завдаючи болю іншій людині. Але й жінки дуже часто у стані емоційного збудження, злості, роздратування, обурення використовують агресивні жести, наприклад:

«Вже хоч і підвережусь, чи ні, а таки свого докажу, – гукнула Мотря і вдарила кулаком об кулак, – ходім

лиш зараз у волость, нехай нас волость розсудить, а не ти з свекрухою. Дайте лишень нам половину пасіки, а як ні, то бери, Карпе, сокиру та й рубай зруші. Я вам свого не подарую, – кричала, аж сичала Мотря» [2, с. 407-408];

«Ба не брешу. Бреши сама! – крикнула Палажка і кинулась на Кайдашиху, як півень кидається на другого півня» [2, с. 387];

«Жінко, одчиняй! – закричав Омелько й почав лупити з усієї сили кулаком у двері» [2, с. 307].

У стані злості, ненависті жінки, крім агресивних жестів, використовують ще й **ненормативні жести**, як-от: «Кайдашиха тикнула Мотрі дулю й не потрапила в ніс, та в око. Мотря вхопила деркача і сунула держалом Кайдашисі просто межі очі» [2, с. 415];

«Палажка стулила дві дулі, покрутила одну кругом другої і сунула обидві під самий ніс Кайдашисі» [2, с. 387].

Чоловіки теж у стані агресії можуть використовувати ненормативні жести, наприклад:

«Василь липнув сонними очима, одвів руку та лусь Ковалю в зуби кулаком!» [2, с. 16];

«Ова! – крикнув Коваль, вхопившись рукою за щелепи. – А будьте ви прокляті! – сказав Коваль і з тими словами вийшов з клуні, плюнувши на засторонок» [2, с. 16].

Є також жести, які є суто жіночими, але їх використовують і чоловіки:

«Що в вас трапилось? Чи не схопила якась хвороба, якісь соняшниці або що? – питаю я в дідка, але дідок навіть не дивиться на мене, та все ойкає, аж стогне, та втирає сльози долонею. Зовсім так втирають кулачками сльози діти, в котрих сльози аж течуть з очей!» [2, с. 421];

«Добри вечір вам! – промовив Микола, дивлячись на хазяїна й на хазяїку заплаканими очима» [2, с. 135].

Наявні й суто чоловічі жести, типу:

« – Невелика біда, як день постояти без роботи. Ще встигнемо впоратися в полі; а як ти раз-другий даси сіна волам, то в тебе руки не поодпадають, – казав Кузьма, потягуючись» [2, с. 24];

«О враг же твоїй матері! – говорив Кузьма, чухаючи потилицю» [2, с. 22-23];

«Оце яка недоторкана! Чого ти так брикаєшся? – сказав пан, сміючись, і знов вищипнув її за плече» [2, с. 164];

«Чи з своєю закускою приходиш? – промовив дяк, хитаючись на ногах, – три карбованці за псалтир, а то з місця не рушу! – промовив дяк, ледве стоячи на ногах» [2, с. 290];

«Добрідень вам! З неділею будьте здорові! – тихо сказав Моссаковський і поцілував Онисю в руку» [2, с. 106].

Чоловіки у розмові частіше кланяються:

«Вітаю од щирого серця панну Гризельду! – промовив князь Домінік і поклонився низенько Гризельді» [2, с. 47];

«Добри вечір вам! – промовив Комашко, кланяючись Навроцькій та Навроцькому» [2, с. 250];

«Всю, хазяїне! – обзивається Юрко, знявши шапку та ще й поклонившись. – так працювали, аж сорочки потом пройняли» [2, с. 30];

«Може й так, ясновельможний, спасибі тобі й богові, – обзивався Кривоніс та все кланявся» [2, с. 134].

Серед невербальних засобів варто виокремити і **адаптори тіла**, що супроводжують емоції, почуття

героїв твору, що виникають у стані стресу, хвилювання. Жінки більш емоційні ніж чоловіки, тому такі невербальні засоби більш притаманні жінкам, як-от:

«Марія заплакала й задумалась» [2, с. 295];

«Нащо ж ви мене зачіпали, коли тепер виганяєте з своєї хати? Нащо ж я вас так вірно, так щиро кохала? – сказала Василина, плачучи» [2, с. 205-206];

Міміка персонажів допомагає передати їхній емоційний стан та ставлення мовців один до одного, як от: «Син зморщив губи, насупив брови й скрививсь» [2, с. 45]. Міміка чоловіка дозволяє зрозуміти його емоційний стан, а саме незадоволення, образу.

Міміка жінки, поєднуючись з поглядом, може передавати різні відтінки емоційного стану, наприклад, здивування: «Настуся липнула на батька ясними карими очима й з дива високо підняла свої густі тонкі, ніби намальовані чорні брови на широке чисте чоло» [2, с. 318-319], або роздратування, як-от: «Воздвиженський зирнув на її лице. Її (Марти – І.Р.) брови, очі, стулені міцно губи показували, що вона хоче постановити на своєму» [2, с. 55].

Жінки частіше ніж чоловіки дивляться на співрозмовника та активно використовують **погляд** у процесі спілкування. Розглянемо мовний матеріал:

«За вовка промовка, а вовк і в хату! – промовила мати, вглядівши сина. – а ми, сину, оце розмовляли за тебе, бодай не вадило, коли не чув» [2, с. 38];

«То й завітчай! – обізвалась мати, липнувши на сина очима» [2, с. 301-302];

«Як вивчитесь цього, то навчіть і мене. я, господи, як люблю ткать та шити! Боже, як люблю! – аж крикнула вона і втупила свої очки в Якова Кириковича. – Я вам стану до помочі в цьому: вивчу навіть наших молодців» [2, с. 384];

« – Чи давно бачились з Антосею? Як вам подобається Антося? – спитала Ватя якось несподівано й скося зирнула на Леоніда Семеновича. Йому стало ніяково; він замішався й не одразу одповів» [2, с. 210];

«А що? – спитала вона, розтягнувши лице, й вирячила широко очі» [2, с. 82].

Чоловіки частіше намагаються наблизитися до жінки тим самим скоротити дистанцію у процесі комунікації:

«А твій брат вибув уже рік у пана чи це й досі служить? – знов спитав Клим і приступив ближче до Лукини» [КС 60];

«Не проклинай мене, і не лай, і не плач! Ти думаєш, мені легко тебе покидать? Доле моя, щастя моє! – неначе простогнав Микола, вхопивши Нимідору в обнімок, і сам залився слізьми, як мала дитина» [МД 63]; «А мені ж звітіль ніхто не передав поклону? – спитав Мишук в Меласі, зачіпаючи її зумисне» [НС 439].

Отже, з проаналізованого матеріалу можна зробити такі **висновки**: 1) невербальна комунікація відіграє вагомий роль у процесі діалогічного мовлення персонажів. Невербальні складники служать допоміжним засобом для створення, передавання, сприймання інформації; 2) невербальні засоби у діалогічних текстах І. Нечуя-Левицького є гендерно маркованими, передають індивідуальні та соціальні характеристики мовців, допомагають створити відповідну тональність діалогу для досягнення поставленої мети; 3) у подальшому дослідженні варто звернути увагу на функцію жестів у діалогічному мовленні персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Бациевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
- [2] Нечуй-Левицький І.С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. – К.: Наукова думка, 1965 – 1968 рр.
- [3] Барнет В. Проблема изучения жанров устной научной речи // Современная устная научная речь. Общие свойства и фонетические особенности. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1985. – Т.1. – 336 с.
- [4] Форманова С.В. Инвективы в українській мові: [монографія]; за ред. Н.М. Сологуб. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 336 с.
- [5] Якименко Н. Невербальні засоби ділового спілкування // Дивослово. – 2003. – №5. – С. 42-45.

REFERENCES

- [1] Bacevich, F.S. The foundations of communicative linguistics: tutorial. – K.: Publishing center «Akademia», 2004. – p. 344.
- [2] Nechuy-Levytsky, I.S. Prose . Collection of works in ten volumes / I. S. Nechuy-Levytsky. - K .: Naukova Dumka, 1965. – 1968
- [3] Bernet, V. The problem of studying oral genres of the scientific speech // Modern oral scientific speech. General properties and phonetic features. – Krasnoyarsk: Publishing house of Krasnoyarsk University, 1985. – V.1. – p. 336.
- [4] Formanova, S.V. The invective in the Ukrainian language: [monograph]; edited by Sologub. – K.: Publishing house of Dmitro Burago, 2012. – p. 336
- [5] Yakimenko, N. Non-verbal means of business communication // Divislovo. – 2003. – №5. – P. 42-45.

Nonverbal communication in his character's speech: gender aspect

I.V. Romanyuk

Abstract. The article investigates nonverbal communication with regard to their gender aspect on the material of Dialogic texts by I. S. Nechui-Levitsky. Gender status of participants of communicative process affects not only the strategy and tactics of verbal communication, but also for its tone, style, character.

Keywords: *communication, nonverbal communication, gender, gestures, facial expressions, gaze*